

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai



VILNIUS 1995



INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

IŠ ISTORIOGRAFINIO PALIKIMO

STANISLOVAS JANUŠONIS

LIETUVIŠKŲ PINIGŲ KLAUSIMAS PIRMAISIAIS ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS GYVAVIMO METAIS*

1569 m. Liublino seime sujungus Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK) ir Lenkiją į vieną jungtinę valstybę – Respubliką, nebuvo užmiršta lietuviška pinigų sistema. Ji nebuvo palikta nuošalyje nuo bendrų unifikavimo tendencijų, kurias Lenkijos bajorija nuosekliai kėlė jau nuo 1501 m. neįgyvendinto Melniko unijos akto iki pat 1569 m. Liublino unijos sudarymo. Tačiau 1569 m. liepos 1 d. unijos akto 12 paragrafo reikalavimas, kad „Pinigai tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje turi būti kalami bendru susitarimu vienodi ir lygaus svorio, dydžio ir vertės ir užrašo monetoje; tai privalo vykdyti Jo Karališkoji Didenybė ir tai privalės vykdyti Jo Karališkosios Didenybės įpėdiniai“¹ buvo be didesnio vargo įtrauktas į aktą, bet jį įgyvendinti pasirodė kur kas komplikuočiau ir sudėtingiau negu kad manė unijos sudarymo ir akto iniciatoriai. Visų pirma sunkumai prasidėjo iš karto dėl dviejų priežasčių: tuoj po unijos paskelbimo nebuvo pradėti kaldinti jos reikalavimus atitinkantys piniginiai vienetai tiek LDK, tiek ir Lenkijoje, kurioje, beje, pinigai nebuvo emituoti per visą Žygimanto Augusto valdymo laikotarpį. Antra, unijos akte nebuvo išspręstas vienas svarbiausių ir esmingiausių klausimų – kaip pasielgti su iki tol emituotais lietuviškais pinigiais vienetais, kurie, palyginti su lenkiškos pinigų sistemos pagrindiniu piniginiu vienetu – grašiu, buvo 20% (1/5) aukštesnės vertės. Trečia, nebuvo nutarta, ką daryti su lietuviškais pinigais: ar juos iš karto devaluoti ir sulyginti su lenkiškais (jeigu jie toliau būtų leidžiami į apyvartą), ar juos visus išimti iš pi-

*Pirmą kartą šio straipsnio, išlikusio rankraščiu, pavadinimas („Lietuvos pinigų sistema Stepono Batoro valdymo metais“) pakeistas, nes neatitiko turinio. Atrodo, kad tai nebuvo galutinė jo redakcija. Straipsnį parengė spaudai Eugenijus Ivanauskas, pagedavęs vieną kitą netiksliai pavartotą žodį ar terminą. Kadangi ne visi S. Janušonio panaudoti archyviniai šaltiniai buvo prieinami šio straipsnio parengėjui, nebuvo galima sutikrinti jų citatų. Jose gali būti smulkių rašybos klaidų. Manome, kad padedant Lietuvos istorijos institutui, pavyks supažindinti mokslinę visuomenę su dar keliais nepausdintais anksti mirusio istoriko-numizmato S. Janušonio darbais.

niginės apyvartos ir pakeisti jau unifikuota naujosios pinigų sistemos pinigų mase, ar, pagaliau, palikti juos toliau kursuoti, tiktai pripažįstant seniesiems lietuviškiems pinigams teisėtą ir faktišką jų vertę atitinkantį kursą – 5 lenkų grašius prilyginant 4 lietuviškiems.

Taigi Liublino unijos paragrafas, liečiąs pinigus, pasirodė besąs tiksliai nepibrėžtas – buvo galima laisvai jį interpretuoti, netgi diskredituoti lietuvišką pinigų sistemą. Pinigų savininkų laukė 20% nuostolių, vartojant juos Lenkijoje ar keičiant į lenkišką monetą.

Štai kodėl nueinančiam nuo istorijos arenos Žygimantui Augustui teko spręsti labai sunkų uždavinį. Nenuosekli Žygimanto Augusto monetų kalybos politika sukėlė daug painiavos, nesutarimų ir net aštrių konfliktų. Karalius akylai pataikavo lenkų bajorijos reikalavimams, ignoravo objektyvias ir dėsningas ekonomines realijas, su kuriomis turėjo anksčiau ar vėliau skaitytis žymiai autoritetingesnės asmenybės negu kad buvęs tarsi žaisliukas lenkų ponų rankose bevalis Žygimantas Augustas ir jo kietakakčiai patarėjai Karūnoje.

Kas gi iš minėtų problemų buvo sprendžiama po Liublino unijos akto patvirtinimo? Praktiškai nieko. Padarytos visai nelauktos išvados ir priimti negatyvūs sprendimai, liečiantys lietuviškos pinigų sistemos likimą. Štai 1569 m. liepos 12 d. Liublino seimo metu, nepaisant piniginių unijos reikalavimo, LDK delegatams pavyko apsidrausti nuo lietuviškų pinigų devalvavimo: Žygimantas Augustas, Lietuvos delegatų prašomas, pasižadėjo nekeisti senųjų Lietuvos monetų ir nemažinti jų vertės². Atrodo, ko daugiau bereikia? Senoji lietuviška moneta nebus devaluojama, o jos savininkai neturės jokių nuostolių. Tačiau sunku suderinti du nesuderinamus dalykus: jeigu būtų buvęs patenkintas LDK atstovų reikalavimas, būtų pasijutę įžeisti Karūnos delegatai, kurie šiame pažade būtų įžiūrėję unijos akto, jos susitarimų dvasios pažeidimą.

Beje, puolimas prieš lietuvišką monetą prasidėjo nuo lietuviškų ketvirtokų (4 lietuviškų grašių vertės monetų, lygių 5 lenkiškiems grašiams), masiškai emituotų 1565–1569 m. (1565 m. lygiagrečiai buvo kaldintos ir lietuviškos dviejų grašių monetos – dvigrašiai), kurie Karūnoje buvo praminti penktokų vardu ir kurie turėjo palengvinti abiejų kraštų – Lietuvos ir Lenkijos – piniginių sistemų tarpusavio kursų suvienodinimą³. Šis piniginis vienetas pirmasis susilaukė puolimo todėl, kad jis lietuvišką sistemą principingai saugojo nuo dirbtinio sulyginimo (1:1) su lenkiškąja, nuo jos devalvavimo 20%. Išleidus ketvirtokus, lenkiškos pinigų sistemos įvedimo LDK šalininkų smūgis vietinei sistemai buvo sušvelnintas. Apyvartoje atsiradę ketvirtokai nebeleido lietuvišką grašį sulyginti su lenkišku, įgalino lietuviškų pinigų vartotoją natūraliausiu ir teisingiausiu būdu vertinti abi valiutas pagal jose esančio sidabro kiekį. Tačiau 1569 m. liepos 1 d. Liublino unija, dirbtinai suvienodinusi abi pinigines sistemas, palietė ir patį šio nutarimo inspiratorių karalių Žygimantą Augustą, kuris, kaip ir kiti, patyrė nuostolių, neteisingai traktuodamas lietuviškų ketvirtokų

kursą, dirbtinai sumažintą penktadaliu⁴. Gan įdomu ir pravartu čia pacituoti paties Žygimanto Augusto iki šiol tyrinėtojų nežinomus tris nusiskundimus, užfiksavusius jo patirtus nuostolius dėl neteisingo lietuviškų ketvirtokų prilyginimo 4 lenkiškiems grašiams⁵.

Kasdieniai visų gyventojų sluoksnių nuostoliai dėl neteisingo lietuviškų pinigų devalvavimo⁶ proporcingai didino jų nepasitenkinimą, kuris kiekvienu momentu galėjo viešai pasireikšti ir įgauti nepageidaujamų pasekmių. Todėl 1570 m. Varšuvos seimo seimelių instrukcijoje Žygimantas Augustas pasisakė dėl lietuviškos ir lenkiškos pinigų sistemos reformos, nes ligtolinis jų tarpusavio santykis buvo itin nuostolingas lietuviams⁷. Ekonominio gyvenimo realijos sugriovė visus Liublino unijos akto kūrėjų monetų suvienodinimo planus ir privertė atstatyti lietuvišką pinigų sistemą į jai deramą vietą, pripažįstant jai realų kursą, kuris egzistavo iki Liublino seimo.

LDK žemių gyventojai, 1569 m. išreikalavę iš Žygimanto Augusto jau minėtą užtikrinimą dėl lietuviškų pinigų senojo kurso laikymosi, juo vadovavosi kasdieniame gyvenime, tačiau Karūnos teritorijoje jau patirdavo nuostolių. Tuo tarpu Liublino seimo metu atplėštų nuo LDK žemių (Palenkės, Voluinės ir Kijevo⁸) gyventojai nenorėjo vadovautis naujojo suvereno – Karūnos – abejotinais įstatymais. Jie atkakliai gynė ir Lietuvos II Statuto, kaip pagrindinio šių žemių teisės kodekso, vartojimo teisę, ir senosios lietuviškos monetos kursą, kurį jiems taip pat pavyko apginti⁹.

Priartėjo lemiamų sprendimų metas, lietuviškos pinigų sistemos problemos nebebuvo galima atidėlioti ir toliau aklaui vadovautis nerealiu Liublino unijos akto reikalavimu. Tai įvykdyti buvo galima tikrai bendrame Seime priėmus efektyvų nutarimą, atitinkantį lietuviškų pinigų realų kursą, ir oficialiai jį pripažinti ir įteisinti Karūnoje.

Šį Gordijaus mazgą buvo nutarta perkirsti 1572 m. Seime. Kaip matyti iš Žygimanto Augusto 1571 m. išsiuntintų instrukcijų Karūnos ir LDK pavietų seimeliams, ten, be kitų klausimų nagrinėjimo, gana daug vietos skirta monetoms¹⁰. Tačiau įprastą seimelių ir paties Seimo darbą nelauktai sutrukdė visoje Respublikoje prasidėjęs maras. Todėl pavietų seimeliai neretai vykdavo neįprastose vietose, ten, kur buvo saugiau, kur nesiautėjo maras, o pats Seimas bajorijos atstovų prašymu savo darbą pradėjo ne 1572 m. vasario 2 d., o kovo 2-ąją¹¹.

Taigi 1572 m. Seimo instrukcijose buvo iškeltas monetų kalybos klausimas, kurį turėjo apsvarstyti seimelių delegatai ir atitinkamus sprendimus įtraukti į seimelių instrukcijas. Instrukcijose sakoma, kad „sujungus Lenkijos Karūną su LDK, turi būti kaldinama vienoda moneta. Apie tai reikia priimti atitinkamą nutarimą, kad toks straipsnis dėl monetų, kuris visai Respublikai yra reikalingas ir naudingas, toliau nebebūtų atidėliojamas, nes dėl to, esant apyvartoje blogesnėms užsienio monetoms, kurių itin daug įplaukė į kraštą, visi patiria didelių nuostolių, būtent Jūsų Malonybės LDK piliečiai, turintys savus gerus senuosius

pinigus, dėl kurių iki šiol nepriimtas joks nutarimas. [Todėl] kuomet čia į Karūną atvykstate, negalite savo pinigų [iškeisti] pagal jų vertę, o tiktai sulyginę su lenkiškais galite tai padaryti ir dėl to patiriate didelių nuostolių. O dėl lietuviškos monetos suvienodinimo [su lenkiškąja], tai kad dėl jos Jūsų Malonybės LDK piliečiai nepatirtumėte nuostolių, lygiai kaip ir dėl naujosios suvienodintos monetos neatidėliotino kaldinimo, tame Seime turite teisingai nuspręsti ir, visiems luomams vieningai sutarus, nurodyti, iš kur imti ar gauti sidabrą naujai monetai kaldinti. Todėl būsimą Seimo pradžioje reikia gerai apsvarstyti ir nutarti pirmiausia dėl tos, jau anksčiau nukaldintos, lietuviškos monetos ėmimo, arba kokia turi būti nustatyta jos vertė, ir priimti tokį sprendimą, kad Jūsų Malonybės LDK piliečiai dėl to nepatirtumėte nuostolių“. Tiek sutapo abiejų Respublikos dalių seimelių instrukcijos tekstai. Toliau prasideda ne visai suprantami dalykai: tekstai skiriasi, o kodėl, sunku pasakyti. LDK seimelių instrukcijose rašoma, kad dėl neteisingo lietuviškų monetų kurso „LDK piliečiai nepatirtų nuostolių, Jo Karališkoji Malonybė įsako tai įrašyti į visas Karūnos žemių ir pavietų seimelių instrukcijas ir per savo pasiuntinius tai pabrėžti“, ko, deja, Karūnos pavietų seimelių instrukcijose nėra¹².

Kodėl Žygimantas Augustas apgavo LDK seimelių dalyvius? Ar jis iš tiesų bijojo, jog Karūnos pavietai būtų nepripažinę teisėto lietuviškos monetos kurso, jeigu toks reikalavimas būtų buvęs įtrauktas į instrukcijas, ar paprasčiausiai nenorėjo ginti teisėtų LDK interesų – įtikinamo atsakymo neturime. Apskritai iš Žygimanto Augusto laikysenos paskutiniaisiais gyvenimo metais aišku, kad LDK interesus jis išdavė, prioritetą atiduodamas Karūnai.

Toliau abiejų Respublikos dalių seimelių instrukcijos yra identiškos, o pačioje pabaigoje – vėl, dėl minėtų priežasčių, skiriasi: „Jūsų Malonybės LDK Ponų taryba tiek praėjusiame Varšuvos seime, tiek ir dabar viską išdėstė savo laiškuose karaliui. Jeigu Seimo pradžioje nebus galutinai apsvarstyta ir įvertinta lietuviška moneta, vargu ar LDK pasiuntiniai ir Jūs patys, Ponų taryba, šiame Seime galėsite dalyvauti“. O LDK seimelių instrukcijoje pridurta: „apie ką Jo Karališkoji Malonybė įsakė supažindinti Lenkijos Karūnos atstovus ir pasakyti jiems, kad visa tai apsvarstyti“. Deja, kaip matome, Karūnos instrukcijose to kaip tiktai ir nėra!¹³

Mums nepavyko rasti LDK pavietų seimelių instrukcijų, duotų savo atstovams į 1572 m. Varšuvos seimą, išskyrus vieną – Gardino pavieto seimelio, įvykusio 1571 m. gruodžio 9 d. Semeliškėse. Joje buvo pareikalauta pripažinti teisingą lietuviškos monetos kursą lenkiškos monetos atžvilgiu ir nebedaryti daugiau LDK piliečiams nuostolių¹⁴. Reikia manyti, kad ir kitų pavietų instrukcijose panašiai buvo ginamos lietuviškos monetos teisės ir jos tikroji vertė. Kad minėtame Seime turėjo būti nemažai dėmesio skiriama monetų kalybai, rodo Žygimanto Augusto 1572 m. vasario 12 d. laiškas LDK žemės išdininkui M. Naruševičiui. Jame išreikštas karaliaus pageidavimas, kad Seime prirėkusi

svarstyti pinigų reguliavimo reikalus, dalyvautų ir M. Naruševičius, nes karalius neįsivaizduojąs, ką tektų be jo daryti¹⁵.

Paliekant nušalyje vykusią diskusiją dėl limitacinio 1572 m. Seimo priimtų sprendimų vertinimo¹⁶, reikia sustoti prie mus dominančio klausimo: kaipgi buvo sprendžiamas tolesnis lietuviškos pinigų sistemos likimas? 1572 m. Varšuvos seimas dėl ypatingų aplinkybių nebaigė darbo ir nespėjo priimti viską apimančios Konstitucijos. Tačiau, kaip buvo užsiminta Žygimanto Augusto instrukcijose paviėtų seimeliams, LDK atstovai savo laiškuose nedviprasmiškai pagrasino Žygimantui Augustui, kad apleisią Seimą, jeigu pačioje jo pradžioje nebus apsvarstytas lietuviškos monetos likimas. Todėl, siekiant išvengti Seimo iširimo, šis klausimas, matyt, ir buvo pirmiausia sprendžiamas. Tai patvirtina ir pirmoji dabar žinoma šiame Seime priimta 1572 m. kovo 27 d. Konstitucija¹⁷, įvertinusi senosios lietuviškos monetos kursą ir nulėmusi jos tolesnį likimą¹⁸.

Principinga ir nuosekli LDK atstovų pozicija Seime lėmė teisingo kurso pripažinimą senajai lietuviškai pinigų sistemai. Karaliaus vardu rašytoje Konstitucijoje sakoma, jog karalius, pasitaręs su Karūnos ir LDK ponais ir pasigailėjęs LDK pavaldinių, kurie Karūnoje patiria didelių nuostolių, vartodami savo lietuviškus pinigus, visiems ir ypač Karūnos pavaldiniams nurodė: „įsakome, kad lietuvišką monetą, kaldintą mūsų ir mūsų pirmtakų vardu jos tikraja ir senąja verte [kursu], tai yra, du lietuviškus grašius už du ir pusę lenkiškų grašių imtumėte“¹⁹. Įsidėmėtina ir tai, kad po Konstitucijos paskelbimo kovo 27 d. Seimas nebaigė svarstyti visų monetų kalybos ir vartojimo problemų. Iš Konstitucijos matyti tolesnės Seimo veiklos gairės: „visus tačiau perspėjame ir iškeliamo tokią sąlygą: jeigu šiame Seime, remdamiesi Lenkijos Karūnos ir LDK bendromis privilegijomis, nutarsime kaldinti vienodą monetą, visi, kurie turės 1558–1565 m. kaldintus lietuviškus pinigus ir dėl kurių teks paskelbti naują ediktą, galės pagal nurodytą kainą [kursą] pakeisti juos mūsų pinigų kalykloje, o mūsų pinigų meistras privalės pagal aprašytą nurodymą imti senąją ir už ją duoti naują monetą“²⁰.

„Taip pat įsakome, kad Tikocine²¹ kaldintus lenkiško pavyzdžio grašius ir Lenkijoje, ir Lietuvoje imtų pagal lenkiškų grašių kainą [vertę]. Norime, kad šį mūsų įsaką visi mūsų pavaldiniai vykdytų tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje bei kitose mūsų Karūnos valstybėse<...> Tuos, kurie atsisakys imti lietuvišką monetą mūsų nurodytu kursu, bausime 10 lenkiškų markių bauda, kurios pusė sumos atiteks pasiskundusiam asmeniui, o kita pusė – pilies arba miesto teismui“²².

Komentuojant Tikocino pinigų kalykloje kaldintas monetas ir jas liečiantį tekstą, istoriografijoje yra įsivėlususi esminė klaida. Atrodo, kad tiek M. Grażyński's²³, tiek ir M. Gumowski's²⁴ bei jį sekę vėlesni autoriai bus nesupratę teksto²⁵. Visi jie klaidingai manė, kad Konstitucijoje kalbama apie visas Tikocine kaldintas monetas: ir pagal lietuvišką vertę bei kalimo pėdą kaldintas grynai lie-

tuviškas monetas – grašį ir pusgrašį, ir pagal lenkiškų grašių kalimo vertę bei pėdą kaldintas lenkiškas monetas – grašius. Iš tikrųjų Konstitucija lieté tiktai lenkiško pavyzdžio grašius („... na kształt polskich groszy wykowane.. wedle groszy polskich były brane...“): tekstą čia reikia suprasti paraidžiui ir neieškoti jame užslėptos dirbtinių komentarų reikalaujančios potekstės. Jeigu Žygimantas Augustas ir Seimas būtų galvoję taip, kaip ši dokumentą suprato išvardyti autoriai, tuomet nebūtų buvę jokio reikalo atskirai išskirti ir papildomai pažymėti Tikocine kaldintų lenkiško pavyzdžio grašių, nurodant abipusiai vienodą jų kursą (4:4) – būtų užtekę įvesti juos į apyvertą dokumento pradžioje nurodytu lietuviškų grašių kursu! Juk kiekvienam aišku, kad taip elgtis būtų buvę nelogiška.

Baigdami nagrinėti 1572 m. Varšuvos limitacinio seimo nutarimus, turėtume dar kiek stabtelėti prie karaliaus duoto pažado – paskelbti papildomą ediktą dėl naujos vienodos monetos kaldinimo, kuri turėtų būti keičiama į senąją lietuvišką monetą, aiškiai nurodant keitimo santykį. Deja, tokio sprendimo (jeigu jis iš tiesų buvo priimtas) nepavyko rasti. Iš 1572 m. gegužės 22 d. Varšuvos seime priimto universalso žinome, kad Seime nebuvo kvestionuojamas 1569 m. Liublino seimo reikalavimas dėl vienodos monetos kaldinimo²⁶ ir kad Žygimantas Augustas „šiam Seime visiems atstovams pritarus, pavadė kai kuriems asmenims susitarti dėl naujų pinigų kaldinimo. Šie asmenys nustatė vienodos monetos kaldinimo būdą, pagal kurį Seimo nutarimu Karūnoje turi būti kaldinama nauja moneta. Tačiau monetos jokiū būdu negalima pradėti kaldinti, kol nebus sukaupta pakankamai sidabro. Kadangi žydai mūsų gerus pinigus išvežė į užsienį arba juos sugadino, arba įvairiausias blogas užsienio monetas įvežė į mūsų valstybes, padarydami tuo didžiausių nuostolių visai Karūnai ir mūsų valstybėms, dėl to bus visai teisinga, jeigu naujai monetai kaldinti reikalingą sidabrą [jie] surinks. Todėl [Ponų] tarybai pritarus ir visiems atstovams leidus, Seimas nutarė, kad visi žydai, kur jie begyventų – Lenkijoje ar Lietuvoje – dvasininkų, ponų ir bajorų miestuose, miesteliuose ir mūsų kaimuose, privalo surinkti pagal mūsų specialiai išleistą universalą 100 000 auksinų sumą“²⁷.

1572 m. liepos 7 d. Knyszin'e mirė Žygimantas Augustas. Besivaržydami dėl teisės sušaukti Seimą ir išrinkti savo kandidatą karaliumi, Mažosios Lenkijos atstovai, vadovaujami Karūnos didžiojo maršalkos Jono Firlėjaus, įkalbėjo LDK atstovus susirinkti 1572 m. rugsėjo 24 d. Knyszin'e. (Į šį suvažiavimą LDK pasiuntė Lietuvos didįjį maršalką Joną Chodkevičių.) Jame buvo numatyta elekcinį Seimą sušaukti Bistricoje (Bystrzyca), netoli Liublino. Knyszin'o suvažiavime buvo diskutuojama naujų monetų kalimo reikalu, tačiau, trūkstant visų ponų sutikimo, šis klausimas buvo atidėtas iki bendro visų suvažiavimo²⁸. Visus Knyszin'o suvažiavimo nutarimus užprotestavo Didžiosios Lenkijos atstovai ir primas Jokūbas Uchanskis, kuriam priklausė interregnumo teisė. Vėliau LDK Ponų taryba, atsimetusi nuo Mažosios Lenkijos šalininkų, 1572 m.

gruodyje, atsakydama Karūnos atstovams dėl konvokacijos sušaukimo, tarp kitų sąlygų išskėlė ir lietuviškos monetos klausimą; jie reikalavo, kad ji būtų vartojama visoje Lenkijoje pagal tikrąją jos vertę, kaip buvo nutarta dar gyvam tebesant karaliui²⁹. Šį savo reikalavimą LDK atstovai kategoriškai pakartojo 1573 m. Varšuvos konvokaciniame seime³⁰ – jie negalėjo sutikti su lenkų bandymais peržiūrėti 1572 m. Seimo Konstitucijos reikalavimą dėl lietuviškos monetos kurso, kurį taip sunkiai buvo pasiekę ir dėl kurio teko iš naujo vėl atkakliai kovoti. Kaip rodo šiame Seime 1573 m. balandžio 6 d. priimtoji Henriko Valua elekcinė Konstitucija, pavyko išsaugoti 1572 m. Seimo Konstitucijos galiojimą³¹, ką dar kartą papildomai patvirtino naujasis karalius Henrikas Valua³² (deja, pastarasis netrukus – birželio mėn. iš 18 į 19 d. naktį – išvyko į Prancūziją³³ ir bendrų monetų kaldinimo neatnaujino).

Tai teko padaryti naujajam karaliui Steponui Batorui. Lietuvos bajorams pripažinus Steponą Batorą savo valdovu, šis ne tiktai prisiekė 1576 m. birželio 29 d. Lietuvos pasiuntiniams, bet ir įsipareigojo patenkinti dalį jų reikalavimų, kuriais buvo siekiama išsaugoti politinį LDK savarankiškumą, neišskiriant nė senosios lietuviškos pinigų sistemos kurso pripažinimo. Tačiau ne visus reikalavimus karalius galėjo patvirtinti savo priesaika. Dalį LDK pasiuntinių reikalavimų jis pažadėjo patvirtinti artimiausiam Seime. Karalius Steponas Batoras, norėdamas apsaugoti LDK pasiuntinius nuo galimų priekaištų iš juos pasiuntusios bajorijos dėl dalies reikalavimų neįvykdymo, tą pačią birželio 29 d. jiems įteikė oficialų raštą, kuriame išvardijo tuos nepatenkintus reikalavimus (jie buvę ne jo, o Seimo kompetencija). Tarp tų atmestųjų ir šis: „Moneta, kokia bus kaldinama Lenkijoje, tokia pat privalo būti kaldinama ir Lietuvoje, o senoji moneta privalo ir toliau likti senojo svorio bei vertės Karūnoje ir Lietuvoje“³⁴.

Itin svarbią reikšmę reguliuojant LDK ir Karūnos tarpusavio santykius turėjo 1577 m. Torūnės seimas. Čia lietuviai ruošėsi pareikšti protestą lenkams dėl jų netinkamo elgesio LDK atžvilgiu³⁵, čia, Dancigo apsiausties aplinkoje, turėjo būti nužymėtos Stepono Batoro tolesnės užsienio politikos gairės. Kaip buvo įprasta prieš Seimą, pirmiausia buvo išsiuntinėtos karaliaus instrukcijos pavietų seimeliams, kuriose buvo paliestas ir monetų kaldinimo reikalas. Jos pavietų seimeliams buvo išsiuntinėtos ne vienu metu: Karūnos pavietams iš Włocławek'o – 1577 m. balandžio 1 d.³⁶, o LDK pavietams iš Varšuvos – balandžio 22 d.³⁷. Jose skaitome: „... daugeliui žmonių žinoma ir ypač tiems, kurie šį reikalą gerai išmano, kokius didelius ir nepakeliamus nuostolius Karūna [šios valstybės. – LDK instrukcijoje. – E.I.] kenčia dėl savos monetos trūkumo, nes svetimų netikrų monetų pakankamai įvežta į kraštą, o mūsų valstybių [lenkų. – Karūnos instrukcijoje. – E.I.] gera moneta išvežta, tad tiesiog retai kur ją begalima aptikti“. „Karalius, norėdamas tai sutrukdyti, taip pat ieškojo būdų, kad būtų kalama sava gera moneta, ir pasiturinčių žmonių, kurie savus išteklius, jeigu karalius pats negalėtų, panaudotų tam reikalui ir pradėtų pinigų kaldinimą.“

Tačiau jis nori, „kad visa tai būtų žinoma Jūsų Malonybėms, ir todėl jus visus apie tai perspėja“³⁸. Šiose instrukcijose karalius aiškiai davė suprasti, kad jis pats nenori rūpintis pinigų kalimo reikalais, o tik pazondavo bajorijos pozicijas dėl monetų emitavimo ir nedviprasmiškai pasiūlė, kad geriausia būtų pinigų kaldinimą išnuomoti privatiems asmenims, kurie savo kaštais ir rizika organizuotų pinigų kalybos darbą. Kodėl jis taip darė, pamatysime iš tolesnės įvykių eigos.

Lietuvos pavietų seimelių nutarimų-instrukcijų neturime. LDK bajorai suvažiavo į Volkovysko konvokaciją – Vyriausiąjį suvažiavimą³⁹, jau iš anksto žinodami, kad 1577 m. Seimas neįvyks, kad Mozūrija ir Mažoji Lenkija priėmė atskirus nutarimus ir kad tokio paties nutarimo yra laukiama iš LDK. Todėl lietuviai Volkovyske priėmė bendrą, LDK liečiantį nutarimą⁴⁰. Tarp gausybės įvairių valstybinių ir finansinių reikalų šio suvažiavimo nutarime (1577 06 18) nebuvo užmirštas ir pinigų kaldinimas. Jame LDK atstovai, skirtingai nuo Karūnos delegatų, atidėjusių monetų kalybos reikalų sprendimą Seimo kompetencijai⁴¹, išsakė šiek tiek skirtingų samprotavimų. Suvažiavimo išrinktieji atstovai – karaliaus sekretorius ir Kauno pakamare Vaitiekus Devialtovskis bei Trakų tįjūnas ir pilies prievaizdas Martynas Stravinskis karaliui turėjo išdėstyti štai ką: „Mums, pasiuntiniams, yra nurodyta atkreipti Karališkosios Malonybės dėmesį į pinigų, arba monetų kalybą. Suvažiavime šiuo reikalu buvo diskutuojama ir nutarta: .. nors ir atsirastų žmonių, norinčių kaldinti monetas, vis vien tai nuspręsti tegali Seimas. Todėl pinigų, arba monetų kaldinimo reikalu, išskyrus Seimą, mes nieko konkretaus negalime patarti ir tai nuspręsti paliekame kitam Seimui. O jeigu ir Seime atsirastų norintis savo kaštais kaldinti pinigus, tai jis, mūsų manymu, tai darytų tikrai dėl savo naudos. Dėl pinigų kalyklų vietos bei monetų kalimo terminų perspėjame Karališkąją Malonybę, kad jie būtų kaldinami ne dėl pavienių asmenų naudos, o Respublikos poreikiams ir jos labui. Respublikos naudai skirti pinigai turi būti kaldinami Lenkijoje Karališkosios Malonybės vyriausiojoje priežiūroje, stebint Ponų Tarybai ir Lietuvos urėdininkams tiesiogiai vadovaujant“⁴². Kaip matome, ir čia buvo atkakliai ginamas lietuviškų pinigų kalimo suverenumas.

Tiesa, yra žinomas karaliaus Stepono Batoro 1577 m. birželio 21 d. atsakymas Mažosios Lenkijos Korčino seimelio atstovams, kuriame pripažįstama, kad Karūnai jau seniai reikėtų turėti savą monetą, tačiau dėl jos kaldinimo nebuvo priimtas nutarimas ir kad veikiausiai tai bus padaryta kitame Seime. Betgi šiuo tarpu karalius norįs perspėti, kad svetima blogos vertės moneta nebūtų įvežama į Karūną ir kad ji daugiau nebedarytų žalos jos piliečiams⁴³.

Tačiau kito Seimo, trukusio nuo 1578 m. sausio 14 d. iki kovo 8 d.⁴⁴, LDK pavietų seimelių instrukcijoje, išsiuntinėtoje į LDK pavietus 1577 m. lapkričio 2 d., iš viso nebeaptinkame Volkovysko Vyriausiojo suvažiavimo nutarimo net menkiausio atgarsio. Karalius, nesulaukęs savo pasiūlymams pritarimo, antrą kartą jų svarstyti nekvietė, tačiau diplomatiškai ignoravo ir bajorų reikalavimus.

Vietoj jų jis išimtinai siūlė diskutuoti tiktai dėl užsienio monetų ir jų daromos žalos kraštui⁴⁵, nes, atseit, šie klausimai Seime neturėtų sukelti ilgų diskusijų, o kad savos monetos kaldinimą reikia atnaujinti, tai juk kiekvienam ir taip esą aišku.

Deja, mes nežinome, kaip reagavo į tokį Stepono Batoro pasiūlymą LDK bajorija paviėtų seimeliuose. Tačiau, kiek galima spręsti iš Seime priimtos Konstitucijos⁴⁶, į ją buvo įtrauktas vienas svarbus, lietuvių troškimą atitinkantis nutarimas, kad Lietuvoje ir Karūnoje būtų atskiros pinigų kalyklos⁴⁷, ir antras – kad ir toliau išliktų apyvartoje tikroju savo kursu senoji lietuviška moneta (apie jos išėmimą iš apyvartos neužsimenama).

Taip praslinko pirmasis ir sunkiausias kovos dėl lietuviškos monetos kurso pripažinimo, dėl jos netrukdomo kursavimo pinigų apyvartoje teisių gynimo dešimtmetis. Jį, per daug nesuklydę, galėtume pavadinti atkaklios ir nuoseklios LDK seimelių politinės kovos dėl lietuviškų monetų vertės išsaugojimo dešimtmečiu.

Antrasis dešimtmetis jau nebeatnešė tokios atkaklios kovos atgarsių. Steponui Batorui abiejuose kraštuose pradėjus kaldinti vienodos prabos ir vertės monetas, ikiunijinės lietuviškos monetos (Aleksandro, Žygimanto I ir Žygimanto Augusto) kursavimas daugiau nebebuvo kvestionuojamas. O Zigmanto III Vazos Varšuvos karūnaciniame seime 1588 m. lietuviškai pinigų sistemai galutinai buvo pripažintos kursavimo bei tikrosios vertės teisės tiek LDK, tiek ir Karūnoje⁴⁸. Tą akivaizdžiai patvirtina ir 1588 m. III Lietuvos Statutas: jame visų rūšių nuobaudos ir kiti piniginiai reikalai yra nurodomi išimtinai lietuviškais grašiais ir niekur neužsimenama apie jų pakeitimą bendrąja lenkiška moneta⁴⁹.

Piniginės apyvartos praktika šią lietuviškos monetos pergalę visuotinai patvirtina. Ir rašytiniai šaltiniai, kurių praktiškai neįmanoma išvardyti, ir lobių sudėtis šiuo atžvilgiu sutampa: jie tarsi vienas kitą papildoma ir objektyviai patvirtina ką tik minėtą teiginį. Jau I. Lappo⁵⁰ ir A. Šapoka⁵¹ atkreipė tyrinėtojų dėmesį į senosios lietuviškos monetos vartojimą XVI–XVII a., savo teiginiams patvirtinti pateikdami daugybę publikuotų ir nepublikuotų šaltinių. Lietuviško grašio kursavimo problemoms XVI–XVII a. Ukrainoje nemažai dėmesio skyrė M. Kotliaras, kuris abiem aspektais – rašytinių šaltinių kruopščia analize⁵² bei lobių sudėties faktais⁵³ – dar išsamiau pagrindė ikiunijinių lietuviškų monetų tiek chronologinius, tiek ir regioninius kursavimo ypatumus Ukrainos žemėse XVI–XVII amžiuje. Beje, prie panašių išvadų priėjo ir V. Riabcievičius, nagrinėjęs Baltarusijos lobių medžiagą⁵⁴. Jis ypač atkreipia dėmesį į analogišką Lenkijos⁵⁵ ir Vengrijos⁵⁶ pinigų cirkuliavimą. Kadangi Lietuvos lobių topografijos ypatumams skirto darbo neturime, todėl tenka remtis bent atskirų lobių publikacijomis, kurios, kiek atrodo, nesiskiria nuo gretimų kraštų XVI–XVII a. pinigų cirkuliavimo⁵⁷, nes čia tarpti senajai lietuviškai monetai, palyginti su ki-

tais kraštais, be jokios abejonės buvo pačios palankiausios sąlygos, ką patvirtina rašytiniai šaltiniai, nenurodyti minėtų autorių⁵⁸.

Aišku, kad išvardyti visus publikuotus (apie nepublikuotus negali būti nė jokios kalbos!) dokumentus, kuriuose XVI–XVII a. yra minimi senieji lietuviški grašiai, kaip jau minėta, praktiškai neįmanoma ir nėra jokio reikalo. Šiuo atveju pasinaudojome tikrai vienu publikuotu dokumentų tomu, skirtu Vilniaus miesto istorijai⁵⁹, iš kurio ir išrinkome mus dominančius faktus, kad galėtume pailiustruoti, kiek gausiai ir vos ne kiekviename dokumente minimi lietuviški grašiai kasdienėje pinigų apyvartoje Vilniaus miestiečių ir bajorų buityje⁶⁰.

¹ Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791 / Wydali S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków, 1932. Nr. 148. S. 331–347. Tai Karūnos delegacijos unijos tekstas, patvirtintas Liubline 1569 m. liepos 1 d., o LDK delegacijos (Nr. 149) – tą pačią dieną (p. 348–362). 12 paragrafas abiejuose tekstuose (p. 345 – Karūnos ir p. 359–360 – LDK) identiškas, be keleto neesminių skirtumų. Čia pateikiame LDK delegacijos tekstą: „12. Moneta tak w Polsce, jako w Litwie, ma być za spólną radą uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et incriptione monetæ, co ku skutkowi przywieść Jęgo Krolewska Mość jest powinien i potomkowie Jęgo Krolewski[ej] Miłości będa powinni“ (p. 359–360). [Citatų kalba čia ir kitur netaisyta. – E I.] Šiame straipsnyje cituojama pagal: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1. P. 233. Vertime klaidingai nurodytas dokumentas ir 11 paragrafas. Turi būti 12 paragrafas ir Žygimanto Augusto 1569 07 04, o ne 08 24 unijos patvirtinimo aktas. Plg. Volumina Legum (toliau – VL). Petersburg, 1859. T. 2. P. 90.

² Русская Историческая Библиотека. Т. 30. Литовская Метрика. Юрьев, 1914. С. 256: „14. Особливе тежь его королевская милость отъ вась прошонъ, ижъ бы монета, которая до того часу бита, знижона и ничимъ изменена не была“.

„... Тогда государь его милость, намовившися въ томъ съ паны радами, на томъ застановляи рачить“; Документы Московского Архива Министерства Юстиции. Москва, 1897. Т. 1. С. 500; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время отъ заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). С.-Петербург, 1901. С. 225. I примечание, с. 62. Vos priėmus unijos aktą, Žygimantas Augustas įsakė atsižvelgti į LDK reikalavimus monetos klausimu.

³ S t r o n c z y Ń s k i K. Dawne monety polskie dynastyi Piastów, Jagiellonów. Piotrków, 1885. Cz. 3. S. 142, 147, 158–160; G u m o w s k i M. Mennica wileńska w XVI i XVII wieku. Warszawa, MCMXXI (1921). S. 72, 75–77; Biblioteka Ordynacji Krasieńskich. Rok 1869. Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego 1569–1573 / Wydał Wł. Hr. K r a s i Ń s k i, objasnił przypiskami Wł. Chomętowski. Warszawa, 1869. Cz. 1. S. 159–160.

⁴ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku (toliau – Bibl. Kórnicka). Rkps 250. L. 83 v.: „... Isz Vrodzonij Jacub Zalieski, pisarz nasz skarbu nadwornego, wziąwszy za rozkazanim naszym vstnijm, od pewnijch osob, pewną sum[m]ę pieniędzy, monetą litewską groszjch popietnijch, ij czeszcz ich tesz ieszcze naszijch wlasnijch przj szobie maiacz, každi po groszj 5 polskich, onij potom wedlug vchwały Seimowej wydawacz musział. A isz na nich strati iest niemało...“ „... Isz vrodzonij Jacub Zalieski, pisarz nasz Skarbu nadwornego, wziąwszj za rozkazaniem naszijm vstnim, od pewnich osob pewne summy pieniędzy monethą Litewską groszy popietnich, každi po groszy 5 polskich, onij pothim ij stimi, czo ie bel za rozkazaniem naszym do Knijschina przez Sabinke postal, wedlug vchwałj seimowej wijdawacz musział. A ijsz na nich strati iest niemało; „... Isz vrodzony Jacub Zalieski, pisarz nasz skarbu nadwornego Polskiego za wlasznijm rozkazanim naszym przesz ten czas iakozmij z Liublina przjiachawszj w Knijszinie mieskali, od roznich osob pieniądze odbierał, a czeszczą tesz ij szam folguiacz potrzebie naschei, iako tho wiernemu ij cznotliwemu przestało, onieszie starał gdzie ij przj ktorich pieniądzach brał z wolia ij z wiadomosczią naschą, do Skarbu naszego grosze popietne tak iako pszedtim: wycz ie Sezim spolnij Liubelski po czterzi grosze polskie vchwałj ij postanowił mienczowane bijlij...“

⁵Центральный государственный архив древних актов (toliau – ЦГАДА). Ф. 389. Ед. хр. 52. Лл. 55 об.–56.

⁶B a l i ŋ s k i M. Historia miasta Wilna. Wilno, 1836. T. 2. S. 284–289; „Spisek wszystkich utrat na monecie litewskiej, odmieniając ją na polskie pieniądze w roku 1570”.

⁷P i r o ż y ŋ s k i J. Sejm warszawski roku 1570. Kraków, 1972. S. 19–20, 58. (Seimelio instrukcija: Archiwum Głównych Aktów Dawnych (toliau – AGAD). Metryka Koronna. Rkps. 107. S. 471–474). Kad LDK ponai ir bajorija reikalavo teisingo lietuviškos monetos įvertinimo šiame Seime ir atskirais raštais, rašytais karaliui Žygimantui Augustui, rodo 1572 m. Seimo seimelių instrukcijos, pasiūstos į LDK pavietus jiems apsvarstyti. Žr. 10 išnašą.

⁸H a l e c k i O. Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Polski. Kraków, 1915; H a l e c k i O. Dzieje unii Jagiellońskiej. Kraków, 1920. T. 2. S. 275–317.

⁹S e m k o w i c z W. Po wcieleniu Wołynia. (Nielegalny zjazd w Łucku 1569 r. i sprawa językowa na Wołyniu) // Ateneum wileńskie. Wilno, 1924. Rok 2. Zesz. 5–6. S. 187; „Odpis albo odpowiedź Krola Jego Mci Zygmunta Augusta na pisanie Ich Mci panów rad, urzędników i innej szlachty ziemie wołyński[ej], dnia 11 stycznia miesiąca, roku od narodzenia Syna Bożego 1570 w Warszawie dana”.

¹⁰Około monety brania albo zrównania z Koroną, ponieważ się nic na przeszłym sejmie nie stało, tedy na drugim Jego Krol Mość to opatrzeć i postanowić będzie raczył, jako żadnej stronie krzywda nie będzie, a teraz pod tem czasem rozkaże krol Jego Mość dać mandaty, aby po staremu była brana”.

¹¹Biblioteka Ordynacji Krasieńskich. Rok 1871. Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego 1569–1573 / Wydał Wł. Hr. K r a s i ŋ s k i, objaśnił przypisami Wł. Chomętowski. Warszawa, 1871. Cz. 3. S. 448–462. Nr. CCCXC (390). Moneta: s. 458–459; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия: Литовско-русский совет и его сеймик. Юрьев, 1911. Прилож., с. 9–10.

¹²Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 86–87; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия... С. 375–377.

¹³Žr. 10 nuorodą.

LDK instrukcija:

„<...> на томъ не шкодовали, около чого его королевская милость рачиль росказати доложити въ науце до всихъ земель и поветовъ Корунныхъ на соймаки и черезъ послы свои оповедити, же ваша милость, панове рады Великого Князства Литовского, такъ на прошломъ сойме тутошнемъ Варшавскомъ <...>”

Karūnos instrukcija:

„<...> nie szkodowali.

„<...>Abowiem Panowie Rady Litewskie, tak na przeszłym Sejmie Warszawskim, jako też..”

¹⁴Žr. 10 ir 12 išnašas.

LDK instrukcija:

„<...>на томъ же сойме своими особами ку далшимъ поступкомъ соймовымъ задержатисе могли, што все ку обмышлеванью станомъ Коруннымъ Польскимъ его королевская милость ознаймити росказать рачиль”.

Karūnos instrukcija:

„<...> posłowie Litewscy i sami panowie Rady, na tymże Sejmie, osobami swemi, ku dalszym postępkom sejmowym zatrzymać się mogli”.

¹⁵Государственная Публичная Библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Отдел рукописей. Коллекция П. П. Дубровского. Автограф 133. No 23. Ил. 64–66 об.

¹⁶Bibl. Kórnicka. Rkps 250. L. 116: „<...> a iestli ieszcze na thijm Seimie, czo o mijnczij mowicz ij stanowicz przyjdzie, niewiemij bij się czo bez niego rządneho sprawicz mogło <...>”

¹⁷P i e k o s i ŋ s k i F. Sejm walny Warszawski z r. 1572 // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya 2. T. 10. (Ogólnego zbioru t. 35). Kraków, 1898.

S. 256–269; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 86–89.

¹⁷ P i e k o s i ń s k i F. Op. cit. P. 260.

¹⁸ „Konstitucija vadinosi: „Mandatum universale de moneta Lithuanaica“ // Biblioteka Czarotorskich w Krakowie (toliau – Bibl. Czartor.). Rkps 741. S. 130–131; Rkps 826. S. 110–111; B a l i ń s k i M. Historia miasta Wilna. T. 2. S. 289–290; Z a g ó r s k i S. Monety dawnej Polski. Warszawa, 1845. S. 124; Reedycja. Warszawa, 1977; Biblioteka ordynacyi Krasieńskich. R. 1871. Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego, 1569–1573. Cz. 3. S. 468–469.

¹⁹ Źr. 18 nuorodą; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 90–91, 225.

²⁰ Źr. 18 ir 19 nuorodą; P l g. S t r o ń c z y ń s k i K. Op. cit. P. 144.

²¹ LDK pinigų kalykla Tykocine veikė ne 1545–1548 m., kaip manė daugelis tyrinėtojų, o 1566 m. S t r o ń c z y ń s k i K. Op. cit. P. 142–143, 149; K i r m i s M. Handbuch der polnischen Münzkunde. Posen, 1892. S. 50; G r a ż y ń s k i M. Czy istniała mennica tykocińska w latach 1545–1548?: (Rewizya dotychczasowego poglądu) // Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne (toliau – WNA). Kraków, 1913. T. 5. Nr. 1. S. 7–9; Nr. 2. S. 22–24; Nr. 3. S. 36–37; Nr. 4. S. 56–58; Nr. 5. S. 69–70; S c h w i ń k o w s k i W. Das Geldwesen in Preussen unter Herzog Albrecht (1525–1569) // Zeitschrift für Numismatik. Berlin, 1909. H. 3–4. S. 350; I b i d. P. 167; G u m o w s k i M. Op. cit. P. 83–85; D o m a r a d z k i A. Grosz tykociński z 1566 // Wiadomości Numizmatyczne (toliau – WN). Warszawa, 1959. R. 3. Zesz. 1–2. S. 78.

²² Źr. 17 nuorodą.

²³ G r a ż y ń s k i M. Op. cit. // I b i d. Nr. 4. P. 56–57.

²⁴ G u m o w s k i M. Op. cit. P. 83. Cituodamas Konstitucijos tekstą, jį iškraipo ir papildo: „grosze w Tykocinie na kształt groszy polskich wykowane, tak w Polsce jako i na Litwie, wedle ceny groszy polskich były brane, t.j. po 5 groszy polskich za 4 litewskie“.

²⁵ B i a ł k o w s k i A., S z w e y c e r T. Monety ostatnich Jagiellonów. Warszawa, 1975. S. 92–93, 230–232; P l g. K o p i c k i E. Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych. Warszawa, 1976. T. 2. S. 54.

²⁶ P i e k o s i ń s k i F. Op. cit. P. 267.

²⁷ Źr. 26 nuorodą. Toks universalas – Seimo Konstitucija iš tiesų buvo paskelbtas 1572 m. gegužės 21 d. Źr. P i e k o s i ń s k i F. Op. cit. P. 265. Nr. 29.

²⁸ Biblioteka Ordynacyi Krasieńskich. R. 1871. Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego 1569–1573. Cz. 3. S. 425: „Postanowienie Zjazdu Knyszynskiego... O kowaniu nowej mincy, gdyż w Koronie jest wielki niedostatek monety, mieliśmy tu wspólne namowy: wszakże iż do tego wszystkich Rad przyzwolenia potrzeba, odłożyliśmy to do tego wspólnego wszystkich zjechania“. Działo się w Knyszynie ostatniego dnia (31) miesiąca Augusta, lata pańskiego 1572.

²⁹ Rejnolda H e j d e n s z t e j n a, sekretarza królewskiego. Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Petersburg, 1857. T. 1. S. 41: „Na końcu domagali się, aby moneta Litewska była puszczona w obieg w jej należytej wartości po całej Polsce i wszędzie, jak to jeszcze za życia Króla postanowionem było“; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 99.

³⁰ Rejnolda H e j d e n s z t e j n a... Dzieje Polski... P. 45: „żądali także, aby ich Marszałek ziemski między Kasztelanami w Senacie miał miejsce, żeby moneta litewska jak to dawniej postanowieniem zostało w swojej cenie w królestwie i wszędzie przyjmowana była“; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 101.

³¹ VL. T. 2. S. 125: „9. Muńca wszelaka, Litewska, Czeska, aby była brana wedle uniwersału y wywołania Seymu Warszawskiego blisko przeszłego: a ktoby brać nie chciał, aby był winą karan, w tymże edykie warszawskim opisaną <...>“

³² WNA. Kraków, 1897. T. 3. Nr. 3 (zbioru ogóln. Nr. 33). S. 311–312: „<...> Oblata litterarum universalium s. M. r. de taxanda moneta extranea“.

<...> A szesmi thess minicze xiesthwa wielgiego Lithewskiego obwołacz kazali, abi beła brana wedlie swej wagi i szacunku, y snacz znaiduią się niekthorzi, czo iey bracz wedlie obwołania i ustawi nie chczą, przetho rozkazuiemy y theras, abi beła brana pod winą w stathuczie opisana.

Dan w Cracowie dnia dziewiątego miesiąca czerwca, roku Bożego M. D. LXXIII, panowania naszego roku pierwszego Petrus Dunin Wolski r. P. vicecancellarius“. (1573.VI.9).

³³ G r z y b o w s k i S. Henryk Walezy. Wrocław i in., 1980.

³⁴ Źródła Dziejowe. T. 4. Początki panowania w Polsce Stefana Batorego, 1575–1577 r. / Wydał A. P a w ł ó w s k i. Warszawa, 1877. S. 34: „Moneta quae in Polonia cudetur, in Lithuania quoque cudatur, antiqua in eodem pondere et aestimatione permaneat in Polonia et Lithuania“.

³⁵ Л а п п о И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 154–156.

³⁶ Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Прилож., с. 55–63.

³⁷ Acta Historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 11. Sprawy wojenne króla Stefana Batorego: Dyjaryjusze, relacje, listy i akta z lat 1576–1586 / Zebrał i wydał J. P o ł k o w s k i. Kraków, 1887. S. 67–72.

³⁸ Žr. 35 ir 36 nuorodas.

LDK seimelių instrukcija:

с. 63:

„Есть теж то многимъ людемъ ведомо, а звлаща тымъ, которые беглость въ речахъ мають, яко великую а незносную шкоду тые паньства терпятъ про недостатокъ мынцы своее, бо чужое фалшывое досыть нанесено, тыхъ паньствъ добрую выницоно, такъ ижъ вжо зредка выдати. Што хотецы его королевская милость погамовати, шукаль бы тежъ обычаевъ, абы была своя добрая бита; и пособили бы ся люди, которые своими достатки, естли бы его королевская милость самъ не могъ, тую справу зачали. Што абы ся за ведомостью вашею милости, становъ Каронныхъ и Великого Князства Литовьского, деяло, – в томъ его королевская милость вашей милости всихъ напоминати рачыль“.

Karūnos seimelių instrukcija:

s. 72:

„Już też to wielu ludziom wiadomo, a zwłaszcza którzy bieglność w rzeczy mają, jaką wielką, nieznośną szkodę Korona cierpi przez niedostatek mennicy swej, że cudzej fałszywej dosyć naniesiono, a naszą polską, dobrą wywieziono, tak że już zrzadka widać jej. Co chcąc JK Mość pohamować, szukałyby tych obyczajów, aby była swoja dobra bita, i sposobili się ludzie, którzyby swemi dostatki, jeśliby JK Mość sam nie mógł, tę sprawę zaczęli. Co aby się za wiadomością W. Mościów stanów koronnych działa, w tem JK Mość W Mściów wszech napomina“.

³⁹ Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 160–169; Л а п п о J. Iš Vyriausijų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.: 1577 metų suvažiavimas Rytų Vilkaviškyje. K., 1932.

⁴⁰ Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия... Прилож., с. 74–85.

⁴¹ Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 160.

⁴² Žr. 39 nuorodą; Plg. L а п п о J. Iš Vyriausijų Lietuvos suvažiavimų... P. 24–25.

⁴³ Źródła Dziejowe. T. 4. S. 204: „Monety dawno potrzebuje Korona, iż się o bicu jej natenczas postanowić nie mogło, raczej się na sejmie przyszłym postanowi; tymczasem jednak wejrzy się w to wedle powinności j[ego] królewskiej m[oś]ci, aby obca moneta in justa aestimatione do Korony ku większej zgubie jej i obywatelów jej wszech wnoszona nie była“ // Akta sejmikowe województwa krakowskiego. T. 1. 1572–1620 / Wydał S. K u t r z e b a. Kraków, 1932. Nr. 24. S. 76–80; Plg.

Reyman J. Mennica ołkuska w latach 1579–1601 wobec polityki monetarnej Rzeczypospolitej // WN. 1970. R. 14. Zesz. 4. S. 3; Reyman J. Mennica ołkuska... S. 166. Nr. 7.

⁴⁴К о н о р с з ы њ с к и W. Chronologia sejmów polskich 1493–1793. Kraków, 1948. S. 16.

⁴⁵Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия... С. 422, и прилож., с. 112; Karūnos instrukcija: Źródła Dziejowe. T. 4. Początki panowania w Polsce Stefana Batorego... S. 254–255.

LDK pavietų instrukcija:

„До чого теж бачыць потребу яго королевская милость, абы мыньца кована была, которое кожъдый бачыць, який есть недостатокъ въ тыхъ паньствахъ, а якъ се до нее внесло з великою шкодою rozmaityхъ монеть чужоземскихъ, через которые абы Речь Посполитая шкоды далей не терьпела, слушне то опатроно быти маеть <...>“

Karūnos pavietų instrukcija:

„Inszte rzeczy w recesiech pominione, acz mogą inszego czasu za spólnym wszystkich stanów obmyślowaniem być stanowione, wszakże są niektóre, które długich namów niepotrzebując, mogą być na tymże sejmie odprawione. A mianowicie: iżby nowa moneta kowana była, której każdy baczy, jaki jest niedostatek w tej Koronie, a jako się do niej wzniosło z wielką szkodą rozmaitych monet cudzoziemskich, przez które абы Rzeczypospolita szkody daley nie cierpiała, słusznie to opatrzone być ma <...>“

⁴⁶VL. T. 2. S. 189: „Moneta. 57. Uchwałą Seymu tego, iż potrzeba iest pilna bić swą myncę, tak w Litwie iako w Polsce: a obcą iednę wywołać, a drugą oszacować. To wszystko uczyniemy y opatrzemy wedle namów Seymu tego, przestrzegając абы то было ku pożytkowi, nie szkodzie Korony y Państwa naszym...“; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 169; Reyman J. Op. cit. P. 166–167; L a p p o J. Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos. K., 1932. P. 69.

⁴⁷Л а п п о И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 169; L a p p o J. Lietuva ir Lenkija... P. 69; Klysta M. Kotliaras, teigdamas, kad 1578 m. buvo metrologiški sulygintos lietuviškos ir lenkiškos monetas: К о т л я р М. Ф. Нариси історії обігу лічи монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ, 1981. С. 91; К о т л я р М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ, 1971. С. 93, 98.

⁴⁸VL. T. 2. S. 259: „moneta Litewska, iako dobra i ważna, in suo pondere et aestimatione iako w Wielkim X. L., tak y w Koronie, wszędzie ma być brana“.

⁴⁹L a p p o J. 1588 metų Lietuvos Statutas. K., 1936. T. 1. D. 2. P. 139; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия... С. 135–137.

⁵⁰Л а п п о И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии... С. 80–81, 272, 286, 384–385, 441, 485, 615; Л а п п о И. И. Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия... С. 541.

⁵¹Š a p o k a A. Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos: Jų valstybinių santykių bruožai. K., 1938. P. 200.

⁵²К о т л я р М. Ф. Нариси історії... С. 71, 76–78, 83–86, 91–95, 160.

⁵³К о т л я р М. Ф. Грошовий обіг... С. 92–119; К о т л я р М. Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainiskiej SRR. Wrocław etc., 1975. S. 54–296; М і к о ł а j c з ы к А. Uzupełnienia do pracy M. Kotlarskiego „Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainiskiej SRR“ // WN. 1978. R. 22. Zesz. 1. S. 34–44.

⁵⁴Р я б ц е в и ч В. Н. Денежное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и Восточной Белоруссии в XVI в. // Нумизматика и сфрагистика (toliau – Нис). Киев, 1968. /Т./ 3. С. 168–187; Р я б ц е в и ч В. Н. Монетные клады XVII и первой четверти XVIII в. на территории Чернигово-Северской земли и Восточной Белоруссии // Нис. Киев, 1963. /Т./ 1. С. 152–202.

⁵⁵М і к о ł а j c з ы к А. Charakterystyka obiegu monetarnego na terenie Małopolski w świetle skarbów monet z epoki Wazów (1587–1668) // WN. 1975. R. 19. Zesz. 4. S. 225–243; М і

к о ł а j c z y k A. Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. Łódź, 1980. S. 22–23, 26, 27–29.

⁵⁶ M i k o ł a j c z y k A. Pieniądz Polski na Węgrzech w XVI–XVIII w. // Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna. Nr. 26. Warszawa-Łódź, 1980. S. 165–265.

⁵⁷ V a l a t k a V. Gaudikaičių monetų lobis // Kraštotyra. V., 1964. P. 185–186; J u o d e l i s S. Mitragalio lobis // Kraštotyra. V., 1963. P. 108–109; A n d r a š i ū n a i t ė D. Ūbiškių lobis // Kraštotyra. V., 1971. P. 144–147.

⁵⁸ ЦГАДА. Ф. 389 (Литовская Метрика). Ед. хр. 274. Л. 426 об.1582 м.: „...pożijczij y wziąłem... dziesięciu tysięcy złotych polskich, a na Litewską liczbę rachuiąc cztyry tysięcy kop groszj Litewskich“; Ten pat. 1582 m.: „готовых пенезей две тисечи семь соть тридцать и тры копы грошей личбы и монеты Великого Князьства Литовского. С. 383; 1583 м.: “70 kop groszy litewskich, licząc w groszu po dziesięc pieniądzów białych (H o m o l i c k i M. O planach Wilna, jakim było w XVI wieku // Wizerunki i rostrząsania naukowe. Poczet nowy drugi. T. 24. Wilno, 1843. S. 89); 1593 м.: „вынесла пенези готовых коп двадцать грошей литовских“ (J a b l o n s k i s K. Nauji Vytauto laikotarpio aktai // Praeitis. K., 1933. [T.] 2. P. 390); 1608 м.: „... 3000 kop groszy litewskich...“ (H o m o l i c k i M. O planach Wilna... S. 250); 1615 м.: „...петдесятъ копь и грошей сорокъ Литовское монеты“ (Археографический сборник. Вильно, 1867. Т. 3. С. 75, 77; (Lietuvos valstybės archyvas (toliau – LVA). F. 1294. Ap. 1. B. 22. L. 24); 1596 м.: „...личечи в грошь по десяти пенязей белых, а въ каждую копу литовскую по полтрета золотого польского...“

⁵⁹ Акты издаваемые Виленскою Комиссиею для разбора древних актов (toliau – АВАК). Вильна, 1893. Т. 20.

⁶⁰ АВАК. Т. 20. 1570 м.: „... dziewęcdziesiąt kop grosi liczbi i monety litewskiej zaplaczicz raczil...“ (P. 23); 1572 м.: „... za sto kop grosi liczby i moneti Litewskiej, licząc w kazdi gross po dziesiędzi pieniądzy biallich...“ (P. 24); 1576 м.: „... za dwadziescia kop groszy liczby y monety litewskiej, licząc po dziesiędzi pieniądzy w kazdy grosz...“ (P. 25); 1576 м.: „...za шесть тисечей копь грошей личбы и монеты Литовское...“ (P. 26–29); 1577 м.: „... за осмь тисечей копь грошей литовскихъ...“ (P. 30, 34); 1579 м.: „пвную суму двесте копь грошей литовскихъ...“ (P. 36, 37); 1581 м.: „... за шестьсотъ копь грошей личбы и монеты литовское, личечи в каждый грошь по десети пенезей белыхъ...“ (P. 39); 1581 м.: „... за шествьсотъ грошей литовскихъ...“ (P. 40); 1581 м.: „... за kop trzidzieszy lithewskich, licząc w kazdą kopę po groszy szeszdziest lith...“ (P. 42); 1582 м.: „... за kop osmdziesiąt pięcz grosz lith., licząc w kozdy grosz po dziesięcz pieniądzy białych, a w kopę po grosy szeszdziest lith...“ (P. 42); 1583 м.: „...za полтора тисеча копь грошей личбы и монеты великого князьства Литовского, личечи в каждую копу по грошей шестьдесят литовскихъ...“ (P. 45); 1584 м.: „... за rewną summę piędzi, tho iesth za kop sterdzieszi, lyczby y monethi lythewskiey...“ (P. 47); 1584 м.: „... за шесть сотъ копь грошей Литовское личбы и монеты, личачи в каждый грошь по десети пенезей белыхъ...“ (P. 49); 1586 м.: „... за триста копь грошей литовскихъ“ (P. 55); 1588 м.: „... za kop trzysta monety y lidzby wielkiego xięstwa Lithewskiego, licząc w kazdą kopę po groszy szeszdziest lithewskich...“ (P. 57); 1591 м.: „... за копь шестьсотъ грошей личбы литовское...“ (P. 62); 1593 м.: „... за сто копь грошей личбы и монеты литовское...“ (P. 95); „...за трыста копь грошей литовскихъ...“ (P. 97); 1594 м.: „... за чотыры ста копь грошей личбы и монеты великого князьства Литовского, личечи в каждый грошь по десети пенезей белыхъ, а в копу по шестидесят грошей литовскихъ...“ (P. 99); 1594 м.: „...za czternaszie set kop groszy liczby i monety litewskiej“. (P. 100); 1594 м.: „... за двесте петьдесятъ копь грошей личбы и монеты великого князства Литовского, личечи въ каждый грошь по десети пенезей белыхъ, а в копу по шестидесят грошей литовскихъ...“ (P. 102); 1594 м.: „... за пятьдесятъ копь грошей литовское личбы, личечи по десяти пенезей в грошь...“ (P. 103); 1594 м.: „... монеты личбы литовское, личечи в каждый грошь по десети пенезей белыхъ, а в копу по шестидесят грошей литовскихъ...“ (P. 108); 1597 м.: „...za полтораста копь грошей личбы и монеты великого князства Литовского...“ (P. 123); 1598 м.: „... gotowych piędzi

dwa tysiąca kop groszi litewskich...“ (P. 128); 1598 m.: „... пенезей дванадцать копъ грошей литовскихъ...“ (P. 130); 1598 m.: „... было монеты двадцать осмъ грошей литовскихъ...“ (P. 144); 1598 m.: „... полторы тисечи копъ грошей личбы и монеты великого князства Литовского...“ (P. 152); 1599 m.: „... za pułtora sta kop groszy lidzby u monethy wielkiego X. Lith. ...“ (P. 160); 1601 m.: „... за 200 копъ грошей литовскихъ, личбы и монеты великого князства Литовского...“ (P. 165); 1607 m.: „... за семьсотъ копъ грошей личбы литовское...“ (P. 202); 1612 m.: „...у двухъ тысячахъ и чотырохсотъ копахъ грошей литовскихъ...“ (P. 230); 1612 m.: „... to iest za trzy tysiące kop groszy litewskich...“ (P. 234); 1617 m.: „... za szesćset kop groszy liczby litewskiej...“ (P. 251); 1619 m.: „... za trzy tysiąca y dwiescie kop litewskich...“ (P. 255); 1619 m.: „... на каждый тыдень платити по грошей 12 литовскихъ...“ (P. 260); 1621 m.: „... pięć kop groszi litewskich...“ (P. 267); 1622 m.: „... po groszy piętnastu litewskich...“ (P. 282); 1627 m.: „... за осмъ тysięcy kop litewskich...“ (p. 289); 1632 m.: „... за kop tysiąc groszy liczby litewskiej...“ (P. 305); 1664 m.: „... за дванадцать копъ грошей литовскихъ...“ (P. 366).

Summary

STANISLOVAS JANUŠONIS

ON THE QUESTION OF LITHUANIAN CURRENCY DURING THE FIRST YEARS OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

On the 1st of July of 1569 in the first paragraph of the Lublin Statement it was stated that new local currency of the same value and similar appearance would circulate in the united state of Poland and Lithuania. The reasons remain unknown what had to be done with the old Polish and Lithuanian currency. The latter was by 20% higher in their value than the Polish one. The mentioned paragraph of the Lublin Statement was interpreted in Poland so as to suit its interests. The real value of Lithuanian currency was not recognized and it was put on the same footing as Polish currency. The author gives a comprehensive description of Lithuanian Sejm (Seimas) and county councils (Seimeliai, smaller unit) parliamentary struggle with the representatives of Poland for an adequate exchange value of Lithuanian money during the first years of Republic. In his opinion the real exchange value of old Lithuanian money was finally consolidated in 1588 in the Royal Sejm of Warsaw.